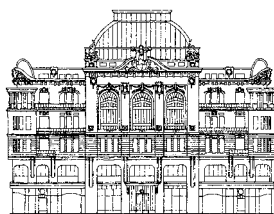

ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ

Зборник радова

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Economic Sciences Committee

ECONOMIC SCIENCES COLLECTION
Book XIV

ECONOMIC CRISIS: ORIGINS AND OUTCOMES

Proceedings
of the Conference
CRISIS: ORIGINS AND OUTCOMES
held at SASA on April 20, 2010

Accepted for Publication at the 10th Session of the Department of Social Sciences
of the Serbian Academy of Sciences and Arts, held on December 14th, 2010
after being reviewed by
Corresponding Member Časlav Očić, University Professors Oskar Kovač,
Mladen Kovačević,
Ljubomir Madžar, Blagoje Babić, Milovan Mitrović, Đorđe Popov and Rajko Bukvić

Editor
Academician
ČASLAV OCIC

BELGRADE
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Одбор за економске науке

ЕКОНОМСКИ ЗБОРНИК
Књига XIV

ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ

Зборник радова
с научног скупа
КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ
одржаног у САНУ 20. априла 2010. године

Примљено на 10. скупу Одељења друштвених наука
Српске академије наука и уметности 14. децембра 2010.
на основу реферата
дописног члана Часлава Оцића, универзитетских професора Оскара Ковача,
Млађена Ковачевића, Љубомира Маџара, Благоја Бабића,
Милована Митровића, Ђорђа Попова и Рајка Буквића

Уредник
академик
ЧАСЛАВ ОЦИЋ

БЕОГРАД
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Одбор за економске науке

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Economic Sciences Committee

**ЕКОНОМСКА КРИЗА:
ПОРЕКЛО И ИСХОДИ**

**ECONOMIC CRISIS:
ORIGINS AND OUTCOMES**

Припрема
Љубица Танасковић

Layout
Ljubica Tanasković

Превод с енглеског
Александар Павић

English translation
Aleksandar Pavić

Штампа
Штампарија Издавачке фондације
Архиепископије београдско-карловачке
Краља Петра Првог 5, Београд

Printed by
Štamparija Izdavačke fondacije
Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke
Kralja Petra Prvog 5, Belgrade

Тираж
200 примерака

Circulation
200 copies

©
САНУ, Београд, Србија

©
SASA, Belgrade, Serbia

САДРЖАЈ   CONTENTS

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА (УМЕСТО ПРЕДГОВОРА)

Часлав Оцић

1

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

INTRODUCTORY LECTURES

ВЕЛИКА ЕКОНОМСКА КРИЗА
И ДРЖАВНА ИНТЕРВЕНЦИЈА
У МЕЂУРАТНОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ
Смиљана Ђуровић

7

THE GREAT ECONOMIC CRISIS
AND STATE INTERVENTION
IN INTERWAR YUGOSLAVIA
Smiljana Đurović

ГЛАВНИ ИЗАЗОВ СВЕТСКОЈ
ПРИВРЕДИ: ИСЦРПЉИВАЊЕ
„ЕВРОПСКЕ ВРСТЕ РАЗВОЈА“
Благоје С. Бабић

27

THE MAIN CHALLENGE TO THE WORLD
ECONOMY: EXHAUSTION OF THE
„EUROPEAN TYPE OF DEVELOPMENT“
Blagoje S. Babić

ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

HISTORY

ПРВЕ ТРИ БАНКАРСКЕ КРИЗЕ
У СРБИЈИ ДО 1914.
Биљана Стојановић

51

THE FIRST THREE BANKING CRISES
IN SERBIA BEFORE 1914
Biljana Stojanović

ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА
И КОНЈУНКТУРА У ЈУГОСЛАВИЈИ,
1919–1925.
Бошко Мијатовић

71

ECONOMIC POLICY
AND MARKET CONDITIONS
IN YUGOSLAVIA, 1919–1925
Boško Mijatović

АГРАРНА КРИЗА
У СРБИЈИ, 1925–1935.
Момчило Исић

91

AGRARIAN CRISIS
IN SERBIA, 1925–1935
Momčilo Isić

МЕЂУРАТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ
У ЈУГОСЛОВЕНСКУ ИНДУСТРИЈУ

101

INTERWAR INVESTMENTS
IN YUGOSLAV INDUSTRY

И ХРВАТСКО-СЛОВЕНАЧКА ПРОПАГАНДА Слободан Вуковић	AND CROATIAN-SLOVENIAN PROPAGANDA Slobodan Vuković
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ	THEORY
ТЕОРИЈЕ КРИЗЕ – КРИЗА МОДЕРНИХ ТЕОРИЈА Александар Саша Гајић	115 CRISIS THEORIES – THE CRISIS OF MODERN THEORIES Aleksandar Saša Gajić
СВЕТСКА ФИНАНСИЈСКА КРИЗА Оскар Ковач	127 THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS Oskar Kovač
МОГУЋИ УЗРОЧНИЦИ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Љубомир Маџар	141 CONUNDRUM OF THE PRIME MOVERS OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS Ljubomir Madžar
ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОУКЕ ЗА ЕКОНОМСКУ ТЕОРИЈУ И ПОЛИТИКУ Исидора Љумовић и Мирослав Н. Јовановић	159 ECONOMIC CRISIS: LESSONS FOR ECONOMIC THEORY AND POLICIES Isidora Ljumović and Miroslav N. Jovanović
ПАРАДИГМЕ ТУМАЧЕЊА И СТРАТЕГИЈЕ ИЗЛАСКА ИЗ КРИЗЕ 2008. Вера Вратуша	173 THE CRISIS OF 2008: PARADIGMS OF INTERPRETING AND STRATEGIES OF OVERCOMING Vera Vratuša
КРИЗА: НЕОЛИБЕРАЛНА ДИЈАГНОЗА – КЕЈНЗОВСКА ТЕРАПИЈА? Бранка Бујишић	193 CRISIS: NEOLIBERAL DIAGNOSIS – KEYNESIAN THERAPY? Branka Bujišić
СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА: ЈЕДНО ВИЂЕЊЕ Драгана Митровић	201 THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS: ANOTHER VIEW Dragana Mitrović
САВРЕМЕНА ЕКОНОМСКА КРИЗА: „АУСТРИЈСКО“ ОБЈАШЊЕЊЕ Божо Стојановић	217 THE CURRENT ECONOMIC CRISIS: THE “AUSTRIAN” EXPLANATION Božo Stojanović
ИСТОРИЈСКИ УСУД КАПИТАЛИЗМА: КРИЗА КАО ПОСЛЕДИЦА НЕКОНТРОЛИСАНОГ РАСТА Борис Н. Кршев	231 LE DESTIN HISTORIQUE DU CAPITALISME: LA CRISE EN RAISON D'UNE CROISSANCE INCONTRÔLÉE Boris Kršev

С В Е Т		W O R L D
КРИЗА И/ИЛИ НЕНАУЧЕНЕ ЛЕКЦИЈЕ? Ђорђе Попов	245	CRISIS OR AN (UN)LEARNED LESSON? Đorđe Popov
ПОРЕКЛО АКТУЕЛНЕ СВЕТСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Хасиба Хрустић	259	ROOTS OF THE CURRENT GLOBAL ECONOMIC CRISIS Hasiba Hrustić
КРИЗА И КОНВЕРГЕНЦИЈА Живота Ђорђевић	275	CRISIS AND CONVERGENCE Života Đorđević
ФИНАНСИЈАЛИЗАЦИЈА КАО УЗРОЧНИК И МУЛТИПЛИКАТОР КРИЗЕ Рајко Буквић и Часлав Оцић	277	ФИНАНСИАЛИЗАЦИЈА КАК ИСТОЧНИК И МУЛТИПЛИКАТОР КРИЗИСА Райко Буквич и Часлав Оцич
НЕМОЋ МОНЕТАРНЕ ПОЛИТИКЕ У УСЛОВИМА СВЕТСКЕ ФИНАНСИЈСКЕ И ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Ђорђе Ђукић	293	THE POWERLESSNESS OF MONETARY POLICY UNDER THE CONDITIONS OF THE GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS Đorđe Đukić
ГЕНЕЗА И ПОСЛЕДИЦЕ КРИЗЕ: ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ Драгомир Анђелковић	307	GENESIS AND CONSEQUENCES OF THE CRISIS: THE GEO-POLITICAL ASPECT Dragomir Anđelković
УЗРОЦИ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ И ЊЕНЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ Горан Николић	327	CAUSES OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND ITS GEOPOLITICAL CONSEQUENCES Goran Nikolić
ТРАНЗИЦИЈА И СРБИЈА		TRANSITION AND SERBIA
УЗРОЦИ ДУБОКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ У СРБИЈИ Млађен Ковачевић	339	CAUSES OF THE DEEP ECONOMIC CRISIS IN SERBIA Mladen Kovačević
ЕФЕКТИ КРИЗА У СРБИЈИ Снежана Грк	363	EFFECTS OF THE SERBIAN CRISIS Snežana Grk

СВЕТСКОСИСТЕМСКИ АСПЕКТИ КРИЗЕ И СРБИЈА Слободан Антонић	379	WORLD-SYSTEMIC ASPECTS OF THE GLOBAL CRISIS AND SERBIA Slobodan Antonić
АКТУЕЛНА СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА И ТРАНЗИЦИОНА РЕЦЕСИЈА: ИСКУСТВО СРБИЈЕ Властимир Вуковић	391	THE CURRENT GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND THE TRANSITION RECESSION: SERBIA'S EXPERIENCE Vlastimir Vuković
ПОСЛЕДИЦЕ ПРОДАЈЕ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ Александра Смиљанић	405	THE SALE OF THE SERBIAN TELECOMMUNICATIONS INFRASTRUCTURE Aleksandra Smiljanić
СРПСКО ДРУШТВО: КРИЗА, СУКОБИ, РАЗАРАЊЕ И ОПОРАВАК Милован М. Митровић	421	SERBIAN SOCIETY: CRISIS, CONFLICTS, DEVASTATION AND RECOVERY Milovan M. Mitrović
НЕДОСТАЦИ СИСТЕМА КАО ПРЕТЕЖНИ ИЗАЗИВАЧ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ (2007–2010) Маринко Бошњак	439	SYSTEMIC SHORTCOMINGS AS A PRIMARY CAUSE OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS (2007–2010) Marinko Bošnjak
ПОСЛЕДИЦЕ ЗАКЉУЧИВАЊА СПОРАЗУМА О СТАБИЛИЗАЦИЈИ И ПРИДРУЖИВАЊУ СРБИЈЕ ЕУ Дејан Мировић	451	CONSEQUENCES OF THE STABILIZATION AND ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN SERBIA AND THE EU Dejan Mirović
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИ РИЗИЦИ У БАНКАРСКОМ СЕКТОРУ СРБИЈЕ И РЕГИОНА Бранко Урошевић	459	ECONOMIC CRISIS AND GLOBALIZATION RISKS FACING THE BANKING SECTOR OF SERBIA AND THE REGION Branko Urošević
ЕКОНОМИКА ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ЗДРАВСТВА Здравко Шолак	469	ECONOMICS OF POST-SOCIALIST HEALTH CARE SYSTEM Zdravko Šolak

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА (УМЕСТО ПРЕДГОВОРА)

ЧАСЛАВ ОЦИЋ

ШТА ЈЕ КРИЗА?

Загорски сељак Мика Брезовачки 1931:

Каква је та година деветстотридесетпрва! [...]

Такве још није било! [...]

Госпон биљежник – ... – јели ви знате, кај је то криза? [...]

Криза – ... – то вам је, кад ја својег јунца десет пута терам на сејем, а немрем га продати! ... То се зове, бумо рекли, криза! То је моја криза, али то бу и опћинска криза, јер ја небум могел платити својих, бумо рекли, дажбина! ...

Славко Колар, *Ми смо за љравицу*, Загреб 1936; приповетка „Криза“.

Мајко, зашто је хладно у нашој соби? – Јер нема угљена, сине. – А зашто нема угљена? – Јер тата нема посла. – А зашто тата нема посла? – Јер има превише угљена.

Иван Дончевић, *Људи из Шушњаре*, Загреб 1933.

Да ли простодушна народска (данас је у моди да се каже: популистичка) дефиниција кризе као економске микро-макро *инконјуреције* (огромних социјалних, психолошких и моралних трошкова) коју загорски сељак Мика Б. предочава *јосјон биљежнику* 1931. (у јеку Велике кризе) има универзално значење? Које, дакле, важи и за СЕКУ 2008.

Да ли Мајчин опис *нарушавања равнојтеже кайиџала и рада* које резултира кризом хиперпродукције представља опште – *џарадоксолошко* – објашњење феномена?

Да ли је криза циклички *јроцес* („логика историје“ *на делу*) или „линеарни“ „диктат“ (*јројект*), тј. историјски инжењеринг, „практични идеализам“ куденхоф-калергијевског типа у коме ће после сламања традиционалних друштава, у постхуманој будућности киборзи заменити Мику Брезовачког и Мајку.

Која је природа најновије глобалне кризе? Да ли је она традиционални конјунктурни феномен или специфична дотад незабележена (готово уникатна) структурна појава?

Да ли је у питању само максимална, али ипак људска, *aurea sacra fames* (проклета пожуда за новцем) или много амбициозније претензије глобалних демијурга: стварање новог човека или – постчовека?

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА

Та торба је рукопис зборника *Економска криза: порекло и исходи*. Последњих 6–7 година она је свом тежином притискала савест уредника овог зборника.

Почетком 2010. године у Кнез Михаиловој 35 – на иницијативу чланова Одбора за економске науке САНУ и чланова Друштва за привредну историју – др Смиљана Ђуровић, председница тог (тек основаног) Друштва, проф. др Благоје Бабић, Часлав Оцић, председник поменутог Одбора и научни саветник београдског Института за међународну политику и привреду, састали су се да усагласе нацрте образложења за разговора за округлим столом о светској економској кризи. Тада су не мали број економиста и већина политичара сматрали да је криза већ на издисају. Врло брзо, међутим, очекивања да ће та криза врло кратко трајати почела су да бледе: прва фаза оптимизма потопљена је таласом скепсе – криза се манифестовала као појава дугог трајања. Откуд сад тај (својеврсни) *neverendum*? На то су, поред осталог, требало да одговоре учесници расправе за округлим столом

на тему

ПОРЕКЛО И ИСХОД КРИЗА

Расправу је 20. априла 2010. године у САНУ организовао Одбор за економске науке САНУ у сарадњи с Друштвом за привредну историју у оквиру следећих тематских целина:

УВОДНА ИЗЛАГАЊА	СВЕТ
ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ	КРИЗА, ТРАНЗИЦИЈА, СРБИЈА
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ	ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

После расправе учесници су имали на располагању месец дана да зголове саопштења за зборник радова који је требало да се појави под истим називом као и априлски скуп. У међувремену, Европска академија економских наука и Европски центар за мир и развој УН подстакнути динамичном и корисном априлском расправом у САНУ одлучили су да у октобру 2010. организују округли сто на тему

ЕКОНОМСКА КРИЗА И ЕВРОПСКА РЕШЕЊА?

као својеврсни продужетак и допуну априлског скупа одржаног под кровом САНУ. Овај скуп је требало да скрене пажњу на могућа европска решења глобалне економске кризе. Модератор априлског скупа је замољен да сачини тезе за разговор на овом скупу. Он је (инкорпоришући и тезе с априлског скупа, пре свега, онај део чији је аутор био Благоје Бабић) крајем априла 2010. то и учинио:

Тезе за разјавор на тему
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ЕВРОПСКА РЕШЕЊА?

ПОРЕКЛО И ПРИРОДА КРИЗА

Феноменологија кризе/а
Друштвена и економска димензија
Природа економских поремећаја: рецесија, криза, депресија, ...
Криза хиперпродукције или криза хиперпотрошње?
Кризе тржишне привреде или кризе капитализма?
Универзалне карактеристике – макрорегионалне специфичности?
„Транзиција“ и криза

ПОГЛЕД УНАЗАД

Хронологија криза (привредне кризе у 19. веку; привредна криза 1920–1921. године, Велика економска криза 1929–1933. године; криза стагфлације 1970-их година; енергетска криза 1974; финансијска криза у САД 1987. године и њен одраз на светску привреду; привредна криза у Јапану 1990-их година и поуке за економску политику; Светска криза 2007/8–...): сличности и разлике у узроцима, последицама и антикризним мерама. Спонтани и „плански“ (?) карактер криза. Могу ли се данас извући неке поуке из ранијих кризних догађања?

ОБЈАШЊЕЊА КРИЗА – РАЗУМЕВАЊЕ ДАНАШЊЕ
СВЕТСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ

Теорије привредних циклуса (неокласична школа, кејнзовска школа, марксистичка школа, аустријска школа)
Кондратјевљева теорија дугих таласа
Геокономско виђење економске кризе

УПРАВЉАЊЕ КРИЗАМА

Мере текуће (националне или макрорегионалне) економске политике
Улога међународних финансијских институција и геокономских блокова у управљању кризом
Ривалство или сарадња: аутаркија или светска привреда?

ИСХОД(И) КРИЗА

Криза и промене економско-социјалне структуре становништва
Политичке (глобалне и макрорегионалне) импликације економске кризе
Криза и (не)дељивост безбедности
Криза и интеграциони процеси у Европи

ПОГЛЕД УНАПРЕД

Путеви и методи опоравка од кризе
 Временски хоризонт(и) опоравка: кратак, средњи и дуги рок (монетарна, фискална
 и развојна политика)
 Једно и јединствено глобално решење?
 Макрорегионална („блоковска“) комбинована решења?
 Субевропска и евроазијска решења
 Европска решења у поређењу с америчком антикризном политиком, руским
 антикризним програмом и кинеском стратегијом превазилажења кризе
 Могући (европски) сценарији изласка из кризе (Европа 2020)
 Институционалне реформе и излазак из кризе
 Социјални субјекти динамизације будућег привредног развоја – главни чиниоци
 изласка из кризе

С обзиром на то да се врло брзо показало да нема услова за организовање (међународног) октобарског скупа, модератор априлског скупа узео је слободу да свим учесницима тог скупа пошаље и тезе за планирани октобарски скуп, као својеврсни подсетник, али и путоказ, којим се унеколико проширују и разбоковавају првобитни оквири зборника зацртани горе наведеном шестоделном структуром априлског скупа. То је имало врло позитивно дејство тако да се до краја 2010. на столу уредника зборника нашло тридесетак – редигованих и рецензираних – квалитетних радова, спремних за прелом и штампу.

Тада нико није није могао ни да сања и да ће и зборник о кризи упасти у кризу – кризу објављивања. Покушало да завлада ледено доба постистине, па је и овај наш зборник био жртва замрзавања. Чекање на штампање зборника ипак се није претворило у *neverendum*, тако да су повољне климатске промене у 2018. створиле прилику да се овај сада већ временски научноистраживачки подухват – издржавши на најбољи могући начин пробу времена – публиковањем приведе крају.

Насупрот томе, изгледа да су слаби изгледи да за нашег живота видимо крај светске економске кризе. Криза је фактички постала перманентно (у сваком случају хаотично) стање на које се треба привикавати. Како? Одговор на ова и друга бројна „кризолошка“ питања могао би да пружи скуп који Одбор за економске науке САНУ планира да организује 2019. године под насловом

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА: 10 ГОДИНА ПОСЛЕ

Ово је први позив за учешће на том скупу.

МЕЂУРАТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКУ ИНДУСТРИЈУ И ХРВАТСКО–СЛОВЕНАЧКА ПРОПАГАНДА

СЛОБОДАН ВУКОВИЋ

Институт друштвених наука, Београд, Србија

sloba5@beotel.net

САЖЕТАК. У периоду 1919–1938. у Југославији од укупних инвестиција у индустрију на Словенију, Хрватску и Славонију отпада 47,1% (становништво 27,6%). Северозападни региони кључну економску предност стекли су у првом петогодишћу након Првог светског рата (1919–1923). У том периоду на ове три покрајине отпада 60,1% од укупно подигнутих индустријских постројења, 60,3% од укупно инвестираног капитала у индустрију и 76,3% инсталисаних коњских снага, при чему је запослено 61,6% од укупног броја запослених у Краљевини. А све време у Хрватској и Словенији се жале да су депривилеговани и да их Србија искоришћава*.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: инвестиције, индустрија, Југославија, Србија, Словенија, Хрватска

Обим новоподигнутих индустријских постројења, њихова опремљеност и повећање броја запослених сигурни су показатељи напредовања привреде. Они се могу – у недостатку података о националном дохотку по покрајинама, структури тог дохотка по привредним гранама и делатностима и других квалитетнијих статистичких показатеља – узети као један од кључних, иако недовољних, показатеља не само економског развоја него и економских односа покрајина а, самим тим, и државне економске политике.

У периоду 1919–1938. године, у Југославији број погона (постројења) у индустрији порастао је за 212,8%, број радних места за 188,6% и инсталисана погонска коњска снага за 151,5% [СИ 1941: 64–73]. То значи, индустријализација се, пре свега, заснивала на ниској опремљености предузећа и јефтиној радној снази. У истом периоду на подручју Словеније и Хрватске, у датим друштвено-економским и политичким условима – уједињење, држање великих војних ефектива због директних и спољних индиректних претњи, несигурних граница, колико толике обнове ратом уништене српске привреде, затим, светске економске кризе тридесетих година и других бројних економских и политичких ограничавајућих чинилаца – имамо живу економску активност. Тако, на пример, у том периоду на подручју Словеније подигнуто је 18,4% (становништво

* Рад на пројекту 149020 Министарства науке и технолошког развоја Републике Србије.

8,2%), индустријско-прерађивачких капацитета од укупног броја у Краљевини Југославији, а на подручју Хрватске и Славоније 28,9% (становништво 19,4%), што значи натпросечно. Истовремено, на подручје Далмације отпадало је 4,4%, Босне и Херцеговине 5,9%, Војводине (без Срема с Барањом) 17,8%, Србије (у границама 1912) 19,5% (становништво 24,1%), Јужне Србије (Македоније и Косова и Метохије) 4,5% и Црне Горе 0,5% подигнутих индустријских постројења [СИ 1941: 67; Грђић 1953: 55].

Права слика економске политике и њене реализације добија се тек када се описана индустријализација посматра по петогодишњим периодима. Наиме, треба имати у виду да су северозападни региони кључну економску предност, коју су касније настојали и често успевали да преточе у политичку, стекли у првом петогодишту након Првог светског рата, односно 1919–1923. године, за време државног провизоријума.

У том политички и војно нестабилном периоду 1919–1923. године необично је жива инвестициона активност у северозападним покрајинама (Словенији, Хрватској и Славонији), што су иначе југословенски економисти после Другог светског рата (за разлику од оних предратних), изузев ретких а међу њима најтемељније у радовима Гојка Грђића, готово редом прећуткивали а истовремено понављали комунистичке флоскуле о „великосрпском” хегемонизму. Од укупно подигнутих индустријских постројења у Краљевини на Словенију отпада 26,7%, Хрватску и Славонију 33,4%, Војводину 13,6%, а на све остале 26,2% (Далмацију 2,8%, Босну и Херцеговину 7,1%, централну Србију 14,4%, Јужну Србију 2,0% и Црну Гору 0,0%) [СИ 1941: 64–67]. У исто време хрватска штампа (потпомогнута од елита), с пуно свакојаких увреда на рачун Срба и Србије (што је била њена карактеристика све време између два светска рата), свакодневно бруји да је Хрватска депривилегована и да је искоришћавају југоисточне покрајине, односно Србија.

Предузећа на северозападу, у првом петогодишту након рата, стигла су, у том политички мутном и несигурном времену, и да се знатно боље опреме од оних у другим регионима. Тако је, на пример, од укупно инсталираних машинских коњских снага у новооснованим индустријским постројењима, на Словенију, Хрватску и Славонију отпадао лавовски део (76,3%). Прецизније речено: на Словенију је отпадало 57,2%, Хрватску и Славонију 19,1%, Далмацију 1,0%, Босну и Херцеговину 3,0%, Војводину 5,0%, централну Србију 10,9%, Јужну Србију 3,4% и Црну Гору 0,0% [СИ 1941: 64–73].

Истовремено, од укупно инвестираног капитала (у индустрију) у овом првом петогодишту, у тадашњој Југославији, на Словенију отпада 23,6%, на Хрватску и Славонију 36,7% а на све остале крајеве 39,7% [Далмацију 3,3%; Босну и Херцеговину 6,0%; Војводину 8,7%; Србију (у границама из 1812) 17,6%, Јужну Србију 4,1% и Црну Гору 0,3%]. То значи, да је у првих пет година након ослобођења, од укупних инвестиција у индустрију Краљевине, четири петине отпадало на новоослобођене крајеве који су у односу на предратну Србију и Црну Гору претрпели незнатна ратна разарања. А лавовски део тог инвестиционог колача припао је Словенији и Хрватској и Славонији, које су биле, иако су у

рату учествовале на страни непријатеља, ослобођене плаћања ратне штете. Да би се стекла права слика каквог је обима била та инвестициона активност у индустрији ове две покрајине говори податак да је за тих првих пет послератних година по уједињењу, капитал, у односу на затечено стање при уједињењу, у целој Краљевини повећан за 26,4 %, док је капитал у Словенији увећан за 34,1%, у Хрватској и Славонији за 45,1, дакле, натпросечно, а у свим осталим крајевима узетих заједно за 17,3%, односно, знатно испод просека земље [СИ 1941: 64–73].

Кључна инвестициона година у Хрватској и Славонији била је 1921. (друга година замене круна за динаре). Само у тој години инвестирано је 55,8% од укупног инвестираног капитала у првом петогодишту након рата, односно 31% од укупно инвестираног капитала у периоду 1919–1938. у индустрију Хрватске и Славоније. То уједно чини четвртину од укупно инвестираног капитала до 1918. године у ову покрајину, а то значи четвртину од укупно инвестираног капитала за пуних седамдесет и више година (од када је почела да се развија индустрија у њој). Другачије речено, само у једној години у Хрватску и Славонију, инвестирано је 9,6% од укупних међуратних инвестиција у индустрију Краљевине Југославије. Готово да је идентично било и кад је реч о запошљавању радне снаге или опремању новооснованих индустријских предузећа у погонским коњским снагама [СИ 1941: 64–73]. А хрватска пропаганда све време говори како је Хрватска у новој држави запостављена и како их експлоатише „хегемонистички” Београд, што је, али с нешто мање агресивности, подржавано и у Љубљани.

Кад је реч о Словенији, кључна инвестициона активност била је 1923. године (годину дана по замени круне за динаре). С тим да треба напоменути да су и претходне три године биле инвестиционо плодне, а посебно ако се упореде с оствареним инвестицијама у југоисточним крајевима или, пак, с инвестицијама у Словенији пре уједињења. У овој години, инвестирано је 47,7% од укупно инвестираног новца у првом петогодишту, односно 27,7% од укупних међуратних инвестиција у Словенији. Те једногодишње инвестиције износиле су готово шестину (15,8%) укупно инвестираног капитала у њену индустрију за протеклих седамдесет година, односно до уједињења (1918) [СИ 1941: 64, 65, 67]. Паралелно с тим ишао је и њен културни и просветни развој. Оснива се 1920. универзитет у Љубљани и уводи се словеначки у школе уместо до тада доминантног немачког језика и масовно се оснивају културна и уметничка удружења, што утиче на подизање националне свести Словенаца.

Најкраће речено, од укупно инвестираног капитала у читавој Краљевини, у овом првом петогодишту на Словенију, Хрватску и Славонију отпада 60,3%, а инсталисаних коњских снага 76,3%. Истовремено, у ових првих пет година, у Словенији, Хрватској и Славонији запослено је 61,6% од укупног броја запослених радника у новооснованим предузећима [СИ 1941: 67]. Инвестициона активност у Словенији, Хрватској и Славонији у периоду 1920–1923. (почетак замене круна за динаре и две године након завршетка ове трансакције) била је највећа у њиховој дотадашњој историји [СИ 1941: 73]. У то време (4 године) код њих је инвестирана четвртина од укупних двадесетогодишњих инвестиција у индустрију Краљевине Југославије [СИ 1941: 64, 65, 67].

Појачана инвестициона активност, односно индустријализација западних покрајина, одвија се непосредно након уједињења, које није забележено у њиховој дотадашњој историји. То се чини у време: прво, несигурних и неутврђених југословенских граница готово према свим суседима (изузев Грчке), а нарочито према Италији, која будући незадовољна разграничењем с Југославијом држи знатне војне ефективе на граници¹, и, друго, иако фискални систем не функционише (држава се финансира задуживањем код Народне банке). Као одговор на италијански изазов нова држава, иако у претходном рату потпуно исцрпљена и без финансијских средстава, да би сачувала словеначку и хрватску територију војно и економски се исцрпљује. Италија је, од 4,5 милиона војника колико је тада имала, на југословенској граници просечно држала 30 дивизија под пуном ратном опремом [Petranović 1988, I: 90; Bjelajac 1988]. Слична ситуација је било и на мађарској граници². Због ових претњи готово трећина државног буџета тих година ишла је за издржавање војске (1919. – 36,6%, 1920. – 28,06%, 1921. – 23,79%). Али ни то није било довољно већ је држава, иако војно и економски исцрпљена, морала 1924. године због тих претњи и упада комита у Македонију узети зајам за наоружање, што је додатно оптерећивало њене финансије. Због територијалних претензија суседа (Италије, Аустрије, Мађарске, Бугарске и Албаније) и поред потписаних уговора о миру расходи земље за одбрану, између два рата, у просеку су износили четвртину укупних буџетских расхода.

Затим, новостворена држава је била у несређеним политичким³ и административним приликама (нова власт у западним крајевима задржала је стару претежно према новој држави непријатељски расположену администрацију). Истовремено она је у фискалном интеррегнуму [Стојадиновић 1925]: биле су смањене могућности прикупљања фискалних прихода због ратних разарања у Србији и отпора на северозападу (уз појачану пропаганду спољних и унутрашњих противника уједињења). У тим годинама држава има буџетски дефицит, који је у 1919/1920. износио 81%, а у следећој 1920/1921. години 19,3% укупних буџетских расхода [Шећеров 1926: 9–23; Gnjatović 1991: 130]. Зато је држава, поред тога што је део исплата Немачке у новцу на име репарација ишао на покривање буџета (који је припадао грађанима централне Србије), била принуђена да узима зајмове (инвестиционе!) 1921, 1922. и 1923. године ради покрића буџетског дефицита. За све то време у оптицају су биле пет валута (српски динар, црногорски перпер, бугарски лев, аустроугарска круна и у мањем обиму немачка марка), а државни обрачуни су вођени у две валуте (динарима и крунама). Имајући у виду ове, штуро набројане, околности, у којима се појачана индустријализација западних покрајина, односно индустријализација западних покрајина,

1 У извештају Британског посланства у Београду наглашава се да су Француска и Велика Британија Југославију препустиле „на милост и немилост Италији” [Avramovski 1986, I: 21].

2 Већ у пролеће 1920. француска влада (вођена својим интересима и у склопу своје нове „Дунавске политике” приближавања Мађарској) показала је спремност да подржи мађарске захтеве за измену Тријанонског уговора на штету Краљевина СХС и Чехословачке [Krizman 1975: 33].

3 Политичку сарадњу све до 1925. одбија Хрватска републиканска сељачка странка Стјепана Радића, који сања о стварању „нове двојне монархије” с два центра, Загребом и Београдом [Avramovski 1986, I: 44].

стријализација северозападних региона одвијала – она је била могућа захваљујући, пре свега, следећим чињеницама, с једне, и мерама економске политике централне владе, с друге стране.

I

Убацивање у земљу, на илегалан начин „милијунске количине аустријских крунских новчаница из Аустрије” и других суседних земаља (које су и раније биле легално средство плаћања у западним крајевима земље), а које су у великим количинама штампане и после престанка њиховог важења у Аустрији и Мађарској. То је од почетка до краја њихове замене (од 7. фебруара 1920. до краја 1921) „повећавало продирање шпекулативног капитала извана у западну Југославију, омогућавало нове ортаклуке и оснивање нових предузећа” [Mirković 1958: 340]. Највећи број тих предузећа има седиште у Аустрији и Мађарској чија су седишта конвенцијом између Аустрије и Краљевине из 1923. измештена у Краљевину. Затим заменом круна за динаре легализована је добит ратних лифераната и профитера блиских аустроугарским војним властима. Нова државна власт то дозвољава, прво због крајње ограничених могућности ефикасне контроле западних граница (царинска и полицијска служба била је претежно састављена од локалног становништва) и, друго, због како би се народним језиком рекло „ради мира у кући” и задовољења „ослобођене браће”, и поред тога што је круна сматрана знатно најгором валутом у Европи [Gnjatović 1991: 151], која је направила пометњу на ффинансијском тржишту и (инфлаторно) повлачила и динар за собом.

II

Инфлаторна конјунктура, односно чињеница да у овом првом петогодишту након уједињења имамо појачану инвестициону активност изазвану „обилем папира и банковних кредита” без реалног покрића, када се каматна стопа креће од 7–12%, а инфлација је, зависно од периода, два до три пута већа од каматних стопа. Појачана инвестициона активност истовремено додатно подгрејава инфлацију (по принципу спирале где је сваки следећи круг већи) јер се она у великој мери заснивала на меницама и кредитном капиталу (без покрића) [Plavšić 1930: 36, 37]. Затим, давање позајмица привредницима северозападних покрајина на обавезнице аустроугарских ратних зајмова [Узелац 1931: 31], што је утицало на инфлаторно топљење дугова, реални пад камата и на лако (без покрића) задуживање што је такође вишеструко подгревало инфлацију, а дугове путем инфлације пребацивало на терет целокупног становништва [Rothbard 1998]. То је додатно утицало на слабљење поверења у динар и пад његове вредности и након престанка задужења државе за покриће буџетских расхода (будући да фискална политика након уједињења није функционисала) код Народне банке средином 1922. године [Шећеров 1926: 65–69; Gnjatović 1991: 151]. На тај начин је, путем инфлације, вршена прерасподела добара из крајева где се мање инвестира у крајеве где је инвестициона активност била већа, од неразвијених ка развијеним регионима и од сиромашним ка богатим

грађанима, односно, из свих других покрајина према Словенији, Хрватској и Славонији. А све време хрватски политичари причају причу и у штампи дижу велику халабуку да Београд искоришћавана Хрватску.

III

Појачану инвестициону активност у Словенији, Хрватској и Славонији потпомогла је, у условима велике инфлације, супротно честим тврдњама на северозападу земље, кредитна дарежљивост Народне банке (чији су кредити били неколико процената јефтинији од оних на тржишту капитала)¹, Државне хипотекарне банке и Поштанске штедионице² [Vučo 1968: 29–32], претежно из политичких разлога, односно смињавања унутрашњих тензија који су с већим или мањим интезитетом постојали све време између два светска рата (задовољавање економских, односно политичких, потреба „ослобођене браће”).

IV

Влада 1920. године доноси решење којим је увоз постројења, машина, алати и сировина за индустрију ослобођен царине. Насупрот овоме, уведена је (о чему ће на другом месту бити више говора) велика царинска заштита за индустријске производе, што је утицала да индустријски производи из северозападних покрајина буду колико-толико конкурентни иностраним и поред тога што су били знатно скупљи и лошијег квалитета [Савић 1929: 23–31]. На тај начин је одржавана њихова ниско продуктивна индустрија. Затим, велике царине такође су утицале да предузећа из Аустрије и Мађарске пренесу своја стара непрофитабилна постројења у Југославију [Мирковић 1936: 297]. Нарочито она чији производи нису били намењени извозу, већ превасходно унутрашњем југословенском тржишту, и то оном на југоистоку земље. Висока царинска заштита једнима је омогућила наставак производње и опстанак а другима енормне зараде на рачун мање развијених.

V

Индустријска роба која је произвођена у северозападним регионима (заштићена високим царинама) сада је у време знатно повећане тражње готово свих врста робе, изненада добила ново тржиште, гладно индустријских производа због четворогодишњег ратног исцрпљивања и обнове ратом уништених и опљачканих пољопривредних газдинстава и порушених индустријских постројења у централној Србији. На тај начин је, да парадокс буде већи, ратом опустошено подручје финансирало индустрију северозападних и новоприкључених покрајина.

1 Народна банка званичну каматну стопу од 6% није мењала од ослобођења, само је повећала камату за ломбард од 7% на 8% [NB 1934: 151].

2 Обе у државном власништву; поред њих постојале су и две полудржавне банке: Занатска банка основана 1926. и Привилегована аграрна банка основана 1929.

VI

Додатни али не значајан подстрек тим инвестицијама биле су појачане дознаке исељеника након уједињења. На чему су посебно инсистирали поједини аутори из западног дела земље, због већих девизних дознака дијаспоре из тих покрајина [Dunda 1940: 142–154]. Процене су, иако нема поузданих података, да су те дознаке годишње износиле између 600 и 700 милиона динара [Поповић и Мишић 1929: 58]. Али те дознаке биле су највеће у Далмацији, које су коришћене за исхрану тамошњег становништва, јер њена пољопривредна производња није могла ни приближно задовољити потребе, а индустрија је тек била у повоју.

VII

Један од разлога, али не од неког значаја и поред тадашњих тврдњи у Хрватској, овог наглог оснивања фабрика у Словенији, Хрватској и Славонији био је тај што су оне економски добро пролазиле током рата због тадашњих високих цена пољопривредних производа па је део тако зарађеног новца реинвестиран. При чему се заборавља да је реч о ратним профитерима и да је код средњих и ситних трговаца та добит у великој мери неутралисана због вртоглавог пада вредности круне (од почетка до краја рата) и, на крају, зато што је аустроугарска власт за време рата (ради финансирања истог) вишеструко повећала пореске обавезе.

VIII

Инфраструктура у северозападним крајевима није претрпела значајна ратна разарања, затим, а саобраћајне и раније успостављене привредне везе северозападних региона са Западом, нарочито с Аустријом, Мађарском и Чехословачком биле су боље, што је, у условима велике царинске заштите, утицало на привлачење инвестиција. Насупрот овоме, саобраћајне везе југоисточних региона са Западом биле су више него лоше, што је отежавало и поскупљивало извоз робе.

Наведени услови и на описан начин концентрисан и прикупљен капитал учинили су да је он био реинвестиран, створио повољну економску климу и самим тим поспешио економску активност. На то посредно указује следећа чињеница: у наредном петогодишњем периоду (1924–1928) број новоподигнутих индустријских постројења у Краљевини је смањен за 18 у Словенији за 47 а у Хрватској и Славонији за 38 индексних поена у односу на претходни петогодишњи период [СИ 1941: 67]. До инвестиционе осеке у ове две покрајине долази, поред презадужености предузећа, што су камате на кредите у 1923. достигле и 20–24%, да би у следећој 1924. години достигле 24% до 30%, да би, након стабилизације динара, у 1925. пале на 18–20%. Убрзо затим, у 1928. години, камате падају на ниво између 12% и 14% [Поповић и Мишић 1929: 60–61]. По Шећерову [1930: 137] камате су и током 1925. и 1926. године биле између 20% и 30%.

Основни узрок пада инвестиционих активности треба тражити у чињеници да су прва два кључна извора финансирања (замена круна за динаре и престанак инфлаторног кредитирања индустрије од краја 1922, а нарочито након

стабилизације динара 1925. године) у потпуности пресахла и након подизања његове вредности у односу на швајцарски франак [Topalović 1930–1931: 9–15]. Други разлог је био у презадужености предузећа из ових покрајина у претходном петогодишћу што је знатно умањило њихову кредитну способност. Такође, смањене инвестиционе активности у периоду 1924–1928, што је у извесној мери настављено и у каснијем десетогодишњем периоду, након претрпљених великих губитака, а услед пада свих индустријских акција, новчани заводи су били знатно обазривији и рестриктивнији за одобравање нових зајмова [Поповић и Мишић 1929: 52]. Затим, те индустријске производе у земљи – због смањене тражње, односно пада куповне моћи сељаштва (око 80% становништва), која је узрокована, енормним падом цена пољопривредних производа и превисоких цена индустријских производа (нарочито картелисаних) – није имао ко да купи. У исто време ти производи нису могли наћи купце на иностраном тржишту, јер су били сувише скупи, лоше дизајнирани и мање квалитетни од конкурентских. Следећи разлог је био светска економска криза која се огледала у паду цена и смањеној тражњи, на што је индустрија реаговала смањењем производње. То је био тренд у целом свету. И, на крају, томе је допринела и рестриктивна кредитна политика коју је водила Народна банка, ради очувања стабилности динара, а која је настављена и након јењавања економске кризе.

У каснијем периоду, овај почетни инвестициони замах северозападних покрајина је успорен. Узрок томе је стабилизација валуте, презадуженост предузећа на северозападу непосредно након уједињења која нису могла да враћају приспеле дугове иако знатно обезвређене инфлацијом, затим смањеном простору за разне шпекулације, равномернијем фискалном оптерећењу региона, смањеној могућности пласирања својих производа на унутрашњем тржишту и кредитној политици Народне банке, у којој је до економске кризе тридесетих година претежно био концентрисан српски трговачки капитал. Наиме, од укупно 1,58 милијарди динара кредита које је Народна банка одобрила предузећима 1929. године припало је онима из Србије (Северне и Јужне) и Црне Горе 44,8%, Хрватске и Славоније 25,5%,¹ Словеније 12,1%, Војводине 7,3%, Босне и Херцеговине 5,6% и Далмације 4,7% [Lakatoš 1933: 206].

Када је реч о Државној хипотекарној банци, која је такође одобравала кредитне привреди, ствари су стајале нешто другачије. Она је основана 1922. године и у основи наставила традицију Управе фондова Краљевина СХС, који су настали из Управе фондова Кнежевине Србије основани 1862. године, који су били активни све време од оснивања до његовог преименовања у Управу фондова Краљевине СХС². Банка је пословала на територији целе Краљевине и уживала је велико поверење код комитената. Један од основних извора капитала банке били су штедни улози, за које је гарантовала држава. Тако, на пример, штедни улози банке 1930. године износили су 528,9 милиона динара а од тога централа

1 Предузећа из Хрватске и Славоније добила су у периоду 1923–1930 просечно 26,5% од укупних кредитних средстава Народне банке додељених југословенским предузећима [Lakatoš 1933: 207].

2 Закон о изменама и допунама у Закону о уређењу Државне Хипотекарне банке од 30. марта 1930. године [Гломазић 1933: 154].

у Београду прикупила је 84,5%, филијала у Загребу 2,0%, Љубљани 1,0%, Нишу 2,4%, Новом Саду 2,1%, Сарајеву 1,2%, Скопљу 1,9%, Сплиту 2,2% и филијала на Цетињу 0,3%. Како су средства банке распоређивана говоре следећи подаци. Наиме, исте 1930. године, Државна хипотекарна банка одобрила је дугорочних хипотекарних и комуналних зајмова у вредности од 543,6 милиона динара. Та средства су територијално распоређена: централа у Београду 28,2%, филијала у Загребу 12,2%, Љубљани 4,2%, Новом Саду 5,2%, Нишу 7,1%, Сарајеву 14,1%, Скопљу 7,1%, Сплиту 18,0% и филијала на Цетињу 3,7% [Lakatoš 1933: 208–210]. Према томе, у Загребу и Сплиту је прикупљено 4,2% од укупне суме штедних улога а повукли су 30,2% одобрених кредитних средстава. Сви су изгледи да у Хрватској нису били гадљиви ни на српски новац, иако су стално кукали да их Београд експлоатише. Следеће године било је слично, односно у Загребу и Сплиту успела је да сакупи 5,1% од укупне суме прикупљених штедних улога [Lakatoš 1933: 208–210; Гломазић 1933: 186–206].

Привилегована аграрна банка основана је законом од 16. априла 1929. с основним капиталом од 700 милиона динара који су уписали деоничари. (Нема података о величини уписа по регионима.) Пословала је на територији целе Краљевине. Одобравала је, ради подстицаја пољопривредне производње, хипотекарне кредите на дуги рок од 5 до 25 година (за инвестиције у пољопривреду), средњи рок од 1 до 3 године (за набавка стоке и пољопривредне технике) и кратке до једне године (за производњу и продају пољопривредних производа). У периоду 1930–1932. године одобрила је 525,5 милиона динара хипотекарних кредита од укупне суме коминтентима по бановинама одобрено је: Дравској 0,02%, Савској 3,33%, Врбаској 4,75%, Приморској 3,95%, Дринској 20,45%, Зетској 3,44%, Дунавској 57,42%, Моравској 2,64% и Вардарској 0,96% [Lakatoš 1933: 212–214].

Истовремено треба нагласити да је приватни банкарски сектор, наслеђен из предратног периода, био знатно развијенији у северозападном делу државе и да су те банке биле кредитно знатно способније, располагале су са знатно већим капиталом и да су тамошњу индустрију више кредитирале. Тако, на пример, од укупно 14,75 милијарди динара које су новчани заводи дали југословенској привреди током 1929. на предузећа из Србије (Северне и Јужне) и Црне Горе отпало је 31,6%, Хрватске и Славоније 38,0%, Босне и Херцеговине 7,6%, Словеније 9,9%, Војводине 11,2% и Далмације 1,6% [Lakatoš 1933: 206].

Истини за вољу, нова кредитна политика Народне банке (и не само ње) довела је до тога да у другом десетогодишту (1929–1938), од укупних инвестиција у индустрију Краљевине у том периоду, у Србији (у границама до 1912) било је натпросечно, односно инвестирано је 30,4% (становништво 24,1%). Такође треба истаћи да је највећи део тих улагања био је у граду Београду. (То је довело до великог политичког незадовољства у Хрватској.) Али то није могло значајно ублажити стечену предност, у претходном десетогодишњем периоду, северозападних региона. У овом другом послератном десетогодишту такође се натпросечно инвестира у Хрватској и Славонији (26,9%), Далмацији (9,9%) и Војводини (11,1%). Истовремено, на нивоу просека инвестира се у Словенији (9,6%), а ис-

подпросечно у Босни и Херцеговини (6,0%), Јужној Србији (5,9%) и Црној Гори (0,15%). Када је реч о запослености, и у овом, због познате економске кризе и рестриктивне политике Народне банке (ради одржања стабилности курса динара чак и за време економске кризе), инвестиционо мршавом периоду, Словенија, Хрватска и Славонија повећавају стечену предност. То потврђује податак да од укупно отворених нових радних места у индустрији Краљевине Југославије, на ове три покрајине отпадала је готово половина (48,9%) [СИ 1941: 73].

Све у свему, од укупних инвестиција у индустрију Краљевине Југославије, у периоду 1919–1938, на Словенију отпада 16,2%, Хрватску и Славонију 30,7%, Далмацију 9,6%, Босну и Херцеговину 5,6%, Војводину 10,4%, Србију у границама до 1912. године 25,1%, Јужну Србију 5,2% и Црну Гору 0,2% [СИ 1941: 67]. То значи, од укупних инвестиција на Словенију, Хрватску, Славонију и Далмацију отпадало је 56,5%, односно у Словенији, Хрватској са Славонијом и Далмацији натпросечно, Србији у границама до 1912. и Војводини на просеку а у другим покрајинама испод просека. С тим, као што смо видели, у централној Србији појачана је инвестициона активност тек у другом десетлећу.

Још неповољнију слику по неразвијена подручја дају нам и следећи збирни економски показатељи о економском развоју појединих региона у Краљевини Југославији.

Инвестиције, као један од показатеља развоја, на 1.000 становника показују, супротно жестокој предратној и послератној комунистичкој (и не само њиховој) пропагандној реторици, следећи регионални распоред, односно њихов утицај на укупни привредни развој. Према прорачунима Гојка Грђића [Грђић 1953: 55], Словенија се у две деценије између два светска рата „развијала 2,5 пута брже од Србије и Војводине узетих заједно”, а 2,6 пута брже од Војводине и 2,8 пута брже од централне Србије. Истовремено „развој индустрије у Хрватској ишао је 1,7 пута брже него у Србији и Војводини заједно, односно 1,9 и 1,7 пута брже него појединачно у Србији и Војводини”.

Улагања, као један од кључева економског развоја, говоре нам, између осталог, о степену развијености, о економској политици владајуће елите и спровођењу те политике, о ефикасности уложених средстава и, на крају, о односу те власти према појединим регионима.

Ти подаци нам говоре следеће: Индустријализација Краљевине је споро напредовала, односно након уједињења, инвестирани капитал у индустрији у читавој земљи повећан је у периоду 1918–1938 за 154,5%, а што је било знатно испод просека у Европи. Истовремено, запосленост у индустрији била је нешто већа и порасла је за целих 188,7% [СИ 1941: 64–73]. Значи, претежно се развија производња за домаће тржиште и врши се са застарелим технологијама и ниским капиталним улагањима на рачун повећаног запошљавања.

Улагало се у два најнеразвијенија региона, Зетску и Вардарску бановину, и два развијена, Дравску и Савску бановину (нарочито у првом петогодишћу након уједињења). Процентуално повећање улагања у Зетској и Вардарској бановини у односу на почетно стање (1919) било је највеће, али како су оне имале низак стартни ниво то може да заваља, јер је њихово учешће у укупном улагању,

у односу на целу земљу, у 1938. у односу на 1919. годину порасло с 0,64 на 1,39 за Зетску, односно а 1,44 на 2,75 за Вардарску бановину. То значи, кључна улагања, по значају и обиму, била су у Дравској и Савској бановини, која су највећа била одмах након уједињења, односно за време замене круна за динаре и за време галопирајуће инфлације изазване, непокривеним инвестицијама, инфлаторним финансирањем буџета и заменом круна за динаре.

Један, такође развијен регион остао је, између два светска рата, на инвестиционом плану делимично ускраћен. То је била Дунавска бановина.

Убрзану индустријализацију северозападних покрајина морале су да плате Моравска и Врбаска бановина, прва насељена српским а друга претежно српским становништвом, јер су улагања у њихову индустрију знатно испод просечних.

Кад је реч о подручју града Београда, његово повећање инвестиција и запослености у индустрији није спорно, будући да је он био (и остао) културни и административни центар не само државе него и целог региона с изузетно повољним географским положајем, с квалитетном и јефтином радном снагом и пољопривредно богатим залеђем па је привлачио како домаће тако и стране инвестиције. Поред тога, само у периоду 1931–1938. године његово становништво повећало се више од просека целе земље за 23,8% [SGKJ 1937].

Неопходно је нагласити да су ратна разарања највише погодила садашњу централну Србију и Црну Гору.

Отуда је заостајање југоисточних региона после уједињења, с једне, и напредак северозападних, с друге стране, више него евидентно. Насупрот становишту хрватске међуратне, радићевске и комунистичко-коминтерновске а касније и хрватско-словеначке послератне, пропаганде. Та пропаганда је била толико јака да су њени ставови били широко прихваћени и у друштвеној науци.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Гломазић, Момир (1933). *Историја државне хипотекарне банке 1862–1932*. Београд: Народна мисао.
- Грђић, Гојко (1953). Развој привреде Србије и Војводине од ослобођења од Турака, *Производне снаге НР Србије*, Београд: Економски институт НР Србије.
- Мирковић, Мијо (1936). *Индустријска историја*, Београд: Геца Кон.
- Поповић, Новак и Душан Мишић (1929). *Наша домаћа привреда*, Београд: Геца Кон.
- Савић, Миливоје (1929). *Индустрија и царинска тарифа*, Београд.
- СИ: *Статистика индустрије Краљевине Југославије с адресаром привредних предузећа* (1941). Београд.
- Стојадиновић, Милан М. (1925). Наш финансијски положај: експозе одржан у пленуму Народне скупштине Краљ. Срба Хрвата и Словенаца 31. марта 1925. Београд–Загреб–Љубљана.
- Узелац, Душан Н. (1931). *Девизна историја краљевине Југославије (1919–1929)*, Београд: Београдски универзитет – Правни факултет.

- Шећеров, Славко (1930). *Из наше ајрарне йолийиике*, Београд: Геца Кон.
- Шећеров, Славко (1926). *Наше финансије 1818–1925*, Београд: Напредак.
- Avramovski, Živko (1986). *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, knj. I, Београд: Архив Југославије и Загреб: Globus.
- Bjelajac, Mile (1988). *Vojska kraljevine SHS 1918–1921*, Београд: Народна knjiga.
- Dunda, Jovan (1940). Значење исељеничких уштедњи за нашу плаћевну биланцу, *Ekonomist*, № 6 (1940).
- Gnjatović, Dragana (1991). *Stari državni dugovi*, Београд: Економски институт – Привредни преглед.
- Krizman, Bogdan, (1975). *Vanjska politika jugoslavenske države 1919–1941*, Загреб: Школска knjiga.
- Lakatoš, Joso (1933). *Jugoslovenska privreda*, Загреб: Jugoslovenski Lloyd.
- Mirković, Mijo (1958). *Економска историја Југославије*, Загреб: Економски преглед.
- NB: *Narodna banka 1884–1934*, (1934). Topčider.
- Petranović, Branko (1988). *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, прва knjiga, Београд: Rad.
- Plavšić, Dušan (1930). *Država i Narodna banka*, Загреб: Тисак југословенске штампе.
- Rothbard, Muray (1998). *Šta je država uradila našem novcu*, Novi Sad: Global Book.
- SCGJ: *Statistički Godišnjak KJ za 1937*.
- Topalović, Živko (1930–1931). Динарско питање, у: *Valutna reforma u Kraljevini Jugoslaviji*, Београд–Загреб–Лјубљана.
- Vučo, Nikola (1968). *Agrarna kriza u Jugoslaviji 1930–1934*, Београд: Prosveta.

INTERWAR INVESTMENTS IN YUGOSLAV INDUSTRY AND CROATIAN-SLOVENIAN PROPAGANDA

SLOBODAN VUKOVIĆ

Institute of Social Sciences, Belgrade, Serbia
sloba5@beotel.net

SUMMARY: Of the total investments in Yugoslav industry between 1919 and 1938, 47.1% went to Slovenia, Croatia and Slavonia (representing 27.6% of the total Yugoslav population). The north-western regions of the country achieved their crucial economic advantage within the first five years after World War I (1919–1923). During this period, 60.1% of all industrial factories were erected in these three provinces, which also received 60.3% of the total investment capital in industry, and 76.3% of all installed horsepower. Furthermore, 61.6% of the total number of employees in the Kingdom were employed in this region. Despite these facts, Croatia and Slovenia endlessly complained about their deprived status within the Kingdom and about being exploited by Serbia.

KEY WORDS: investments, industry, Yugoslavia, Serbia, Slovenia, Croatia